

ПРОПОВЕД ЗА ЕДНОГО

ИЛИ КАК ДИРЕКТОРЪТ НА УНГАРСКИЯ КУЛТУРЕН ИНСТИТУТ

Д-Р ДЪОРД СОНДИ ПРИ СРЕЩИТЕ СИ С ПИСАТЕЛЯ ЕМИЛИЯН СТАНЕВ

ГО ВЪЗПРИЕМА КАТО СВОЙ ДУХОВЕН БАЩА

Илия Пехливанов

С трудолюбието и прецизността на едни истински европеец Дъорд Сонди за няколко десетилетия предаде на унгарски език класически творби на българската литература – част от Паисиевата история, “Записките” на Захари Стоянов, “Бай Ганьо”, съвременни български поети. Единствен той с право заявява на всеослушание за българският Тукидит – “Моя Захари”. Представи също романа “Хитър Петър” на рано напусналия ни Георги Марковски. Един днешен човек, който живее едновременно с миналото, настоящето и бъдещето. В началото обаче е романът “Антихрист” на Емилиян Станев – философска творба, която няма подобие поне в съвременната унгарска литература.

“По какъв начин унгарските читатели се приближиха към духовните ценности на балканския исихазъм” – слагам начало на беседата с домакина на института, за да го извадя от съсредоточението в други проблеми, повечето нелитературни.

“Следвах едновременно две филологии – унгарска и българска. Нашите преподаватели ни предоставяха за четене класически творби на български автори. Ала първото, което ме завладя, не беше нито творчеството на Елин Пелин, нито на Йордан Йовков, нито дори на Вазов, а писаното от Емилиян Станев. Понеже все още боравех недостатъчно добре с езика, станаха ми достъпни неговите анималистични разкази. Привлече ме Емилиян-Станевият **бистър стил** и език, особеният изящен сло-

воред, чистотата на духа, обичта към природата и животните. Това ме покори първо като език, а сетне и като мироглед, като собствено виждане за света.

Реших впоследствие, че моята дипломна работа трябва да бъде именно върху анималистичните разкази на Емилиян Станев. Моят научен ръководител Тереза Надпал ме насърчи в това намерение. Същност в нея аз повече преразказвах прочетеното и по-малко излагах свои разсъждения.

Горното ми даде тласък за бъдеща работа скоро след завършването на университета. Помогна ми една невероятна случайност. Бях превел дотогава само няколко откъса от българска проза за сп. “България днес” на унгарски език. А от издателство “Магветьо” в Будапеща получих заявка да превода – какво мислите – романа “Антихрист”. Това бе изключително предизвикателство! Емилиян Станев бе вече мой любим писател, познавах книгата, но в същото време изпитах страх дали ще се справя с превода. Нейният старинен език и стил са голямо изпитание за преводача.

Дотогава бях изчел всичко, писано от Емилиян Станев – освен романа “Иван Кондарев”. Той беше вече добре познат на унгарските читатели. У нас са издадени девет негови книги. Сигурно може би след руски у нас бяха направени най-много негови преводи изобщо.

Заех се да чета за исихазма и богомилството всичко, каквото можеше да се намери в богатата библиотека на Будапеца. Лека-полека почнах да превеждам в повествованието, да навляза в една особена лексика, в един архаизиран стил, в езика на православен монах от XIV век. Книгата носеше аромата на една отминала епоха. Моята задача беше да намеря съответствие на този архаичен стил до същата степен на оригинала. Подобна трудност изпитах по-късно при превода на романа "Хитър Петър" – дори по-голяма. Едно нещо е просто да превеждаш от някакъв средновековен език, такъв какъвто е бил навремето; друго нещо е да превеждаш съвременен текст със стилизация на старинен език. Има в това тънка разлика, която аз отчетливо долових, след като в превода стигнах до четвъртата глава от романа. Тогава усетих, че съм на прав път. Горедолу улучвах духа на творбата. Върнах се към първите глави и така продължих докрая. Оставих превода настрана да поотлежи, да узрее. След няколко седмици продължих работата си, понеже имах срок за представяне на превода в издателството.

Тогава Съюзът на унгарските писатели ме командирова в България между другото и за да уточня някои неща по превода лично с Емилиян Станев. Уговорих с него среща по телефона.

Заявих, че искам да проверя някои отделни понятия в текста – дали съм открил вярно техните съответствия на унгарски език. Не бях твърде уверен в горното.

Емилиян Станев без бавене ми каза, че има еретични мисли относно българската история и култура като цяло. Лека-полека той навлезе в своята любима тема на разговор като ми говори непрекъснато повече от три часа – от девет сутринта до ранния следобед. Аз го прекъсвах само отвреме навреме, за да уточня някои понятия, които не бях добре подразбрал.

Емилиян Станев ми изнесе решаващ урок по българщина. Самият той бе видимо въодушевен да представи своите разбирания пред европейски слушател, с мисъл за европейски читатели. Считаше

се длъжен да разясни философията на българската история, онова, което според него е най-съществено в нея и което обикновено убягва от погледа на историците. Говореше с плам, с вътрешен огън. Това бе рядка проповед за едного! Честит съм, че съм преживял подобни часове. Още тогава усетих, че Емилиян Станев става мой духовен баща. Получавах тласък за творческа преводаческа работа, после изследователска, а напоследък и в областта на културната дипломация.

(В дневниците на Емилиян Станев, издадени от Надежда Станева, е отбелязано: "Доиде при мен един млад човек от Унгария". И още две три изречения.)

"Съжалихте ли, че не носите в себе си магнетофон?"

"Едва ли той щеше да говори по същия начин, ако знаеше, че разговорът се записва..."

"От моя собствен опит знам, че подобни разговори остават недокументирани и могат да се предават само творчески подир време."

"Имахме повторна среща в Бояна след издаването на превода. Това стана три години по-късно, през месец май, във вилата му в Бояна. Тогава го бяха пуснали за кратко време от болницата. Знаеше вече за успеха на изданието. Върху един екземпляр от него с треперееща ръка той изрази своята благодарност. Пазя този автограф като първа скъпоценност."

"За какво си говорихте тогава?"

"Това отново бяха не консултации, а проповеди. За едного! Аз от своя страна исках да узная някои по-обща неща, извън конкретния текст на романа. Направихме продължение на предишния си разговор, макар да бе минало доста време. Писателят говореше страстно, в елегантен стил и изказ. Много чист душевно изглеждаше Емилиян Станев в тия часове. Той не ме възприемаше като чужденец, а като свой родственик. Моите въпроси бяха само повод да се излее неповторим монолог. Тогава наистина го почувствах като свой духовен баща."

Книгата е отпечатана през 1975 г. в поредицата "Шедьоври на световната литература". В твърда корица. Върху нея има икона – най-старото изображение на св. Иван Рилски. Изданието получава много добър прием

сред читатели и критици. Отпечатани са прекрасни рецензии, десетина на брой. Пише за книгата на Арпад Ѓьонц, който изпитва голяма обич и уважение към българската литература. Един от най-добрите унгарски преводачи от английски език дава висока оценка на превода с оглед на необичайната задача да се предаде съответно един средновековен стил и език. Нарича стореното *истински подвиг*. Годишната награда на Министерството на културата е напълно заслужена.

Случва се и нещо неприятно при издаването. Редакторката Ева Харшани по свое усмотрение се намесва в стила като изправя инверсиите в текста, които му предават старинен слог и особено звучене... И унгарските, и българските редактори от тези години имат един и същи нрав. Нали трябваше да заслужат държавната си заплата по някакъв начин.

След няколко години будапещенското издателство “Европа” включва превода на “Антихрист” в общ том с преводите на “Легенда за Сибин, преславски княз” (дело на Петер Юхас) и направените допълнително от Дьорд Сонди преводи на Емилиян-Станевите разкази “Исус и Лазар” и “Тихик и Назарий” – този път бе туширане на инверсиите в текста. Книгата повторно завоюва голям успех сред читателите.

“Говори ли ви Емилиян Станев за своето убеждение, че България поема по грешен исторически път при княз Борис I като възприема християнството не от Рим, а от Византия?”

“Да, разбира се, с особена страст излагаше това свое убеждение. Стана дума и как Петър Диневков го е посвещавал в тайните на старата българска литература. Говори също за изключителната роля на Патриарх Евтимий.”

“В своя доклад пред Първия конгрес по българистика в София проф. Рикардо Пикио, който хвърли мост между славистиката на Европа и Америка, нарече старобългарската литература “матрица”. Тя има своя задача да разработва основни проблеми на мировъзрението. Счита се, че не е в нейния обхват конкретният бит на хората, престъпленията, любовта. А някои наши съвременници изпитват остър комплекс на непълноценност от липсата на криминалистика и фан-

тастика в българската литература и се заемат с късна дата да попълнят тази “непълнота”. Опитват се да настигнат Агата Кристи и Стивън Кинг – струва ли си да се прави това?”

“Във всеки случай такъв тип философски роман като “Антихрист” в унгарската литература няма. За европейската не мога да съм сигурен...”

“Вие сте щастлив човек...”

“Наистина!”

След всичко гореизложено можем да отсъдим, че Великотърновският университет “Св. св. Кирил и Методий” с пълно основание обяви д-р Дьорд Сонди за свой почетен доктор. Към това признание е добавен и почетният медал “Марин Дринов” на Българската академия на науките.

Издателство “Европа” – Будапеща и преди е издавало много хубави български автори, Дьор Сонди е хоноруван редактор за периода от 1980 до 1990 г. Неговите усилия също дават обилен плод. Появяват се преводи на поетите Иван Цанев, Биньо Иванов, Блага Димитрова. Сборникът “Българи от старо време”, съставен от проф. Дочо Леков, включва преводи на “История славянобългарска”, Раковски, Ботев, Панайот Хитов, Георги Първанов, Илия Блъсков, Иван Богоров, Васил Друмев – общо 12 възрожденски писатели (в него само преводът на Софрониевото “Житие” е дело на Петер Юхас). Напоследък бе издаден и романът “Хайка за вълци” на Ивайло Петров. Унгарският културен институт уреди юбилейна среща за 70-годишния юбилей на проф. Имре Тот – известен славист и българист от университета в Сегед, като бе представено второ допълнено издание на неговата книга “Свети Константин-Кирил и Методий”, осъществена в сътрудничество с издателска къща “Гутенберг” на Бойко Киряков.

Дали не е възможно и едно бъдещо издание на “Антихрист” с единствените по рода си илюстрации на художника Евгений Босяцки (правени по поръчка на гръцко издателство, но останали неотпечатани)?

Не, не са се свършили и днес Евтимиевите ученици, озарени от светлината на Света гора.